ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 106, Temmuz 2020, s. 120-135

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.43714>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
20.05.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.07.2020

Doç. Canan SÖNMEZDAĞ ZÖNGÜR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel
csonmezdag@gmail.com

HİNDU SANATINDA ŞİVA HEYKELLERİ VE SEMBOLLERİ

Öz

Hindu kelimesi önceleri Persler ve Türkler tarafından İndus vadisinde yaşayan insanları tanımlamak için kullanılırken, İngilizlerin Hindistan'ı işgaliyle birlikte Hinduizm'e mensup insanlar için kullanılmaya başlanmıştır. Hindu sanatından kastedilen bu dine mensup kişiler tarafından yapılan sanattır. Çok tanrılı bir din olan Hinduizm'in M.Ö 2500'lü yıllara kadar uzanan geçmişi, yazılı kaynakları, felsefesi, öğretileri ve oldukça zengin sanat anlayışı vardır. Araştırmaya konu olan Şiva, Hinduların üç önemli tanrısından biridir. Şiva, yok edici ve yeniden yaratıcı bir tanrıdır. Şiva'yı tanımlayan 1008 isim vardır ve her ismin anlamı onun özniteliğini tanımlamaktadır. Dışardan bakıldığında oldukça karmaşık görünen özellikler, Şiva'yı temsil eden belli sembolleri ve onunla bağlantılı tanrı ve tanrıçaları tanıyınca daha belirgin hale gelmektedir. Araştırmanın amacı zengin mitolojisi, plastik unsurları ve estetik anlayışı olan Hindu sanatını hakkında literatüre katkı sağlamaktır.

Anahtar kelimeler: Heykel, Hinduizm, Şiva, Sembol

SHIVA SCULPTURES AND SYMBOLS IN HINDU ART

Abstract

The Word Hindu was first used by the Persians and the Turks to describe the inhabitants of the Indus valley, while the British invasion of India began to be used for people belonging to Hinduism. Hindu art refers to art made by people belonging to this religion. Hinduism, a polytheistic religion, has a history dating back to 2500 BC, written sources, philosophy, teachings and a rich understanding of art. Lord Shiva is one of the three most important gods of Hindus. Lord Shiva is a destructive and regenerative god. There are 1008 names that define Shiva, and meaning of each name defines its attribute. From the outside it looks quite complicated features, it becomes more apparent when it recognizes certain symbols representing Shiva and the gods and goddesses associated with it. The aim of the research is to contribute to the literature about Hindu art, which has rich mythology, plastic elements and aesthetic understanding.

Keywords: Sculpture, Hinduism, Lord Shiva, Symbol

1. Giriş

Hinduizm, kökeni Hint yarımadası olan çeşitli felsefi, inanç ve ritüel sistemlerinden oluşan büyük bir dindir. M.Ö 2000 veya muhtemelen daha erken tarihli zengin bir kümülatif metin ve uygulama geleneğine sahiptir.¹ Hinduizm'in ana metinleri Vedalar, Upanişadlar, Mahabharata, Ramayana destanlarıdır. Bu yazılar inançlarının temeli olan ilahi felsefe, ritüel, şiir ve öyküleri içermektedir. Dini kurallar, davranışlar, ibadetler bunlara göre şekillenmektedir (Farting,2010:85). Başlıca kutsal yazıları olan Vedalar dört derlemeden oluşmuştur. Bunlar Rig veda, Sama veda, Yajur veda, Arharva vedadır. İlk üçü ilahiler ve mantralarından oluşurken dördüncüsü büyü ve tılsımları içermektedir. Bunlar bilinen en eski Hindu yazılarıdır. Upanişadlar, (Upanişad kelimesi Sanskritçe yakında oturmak anlamına gelmektedir) bir bilgi tarafından talebesine öğretilen gizli kutsal yazılardır. Hinduların en önemli destanları olan Mahabharata, M.Ö. 500-100 yılları arasında yazılan Bhagavad-gita ve Ramayana'yı içeren destandır. Bu destanda büyük savaşçıların yaşamlarından olaylar anlatan uzun şiirler bulunmaktadır. Puranalar ise, 300-900'lü yıllar arasında oluşturulmuş metinlerdir. Bu metinler eski olayları, çoğunlukla tanrı ve tanrıçaların öykülerini anlatır. Başlıcaları, Vişnu purana, Şiva purana ve Vayu purana'dır (Knott, 1998:34).

Hindu görüşüne göre dünyada insanın dört hayat hedefi vardır ve her insan dördüne de ulaşmalıdır. Herkes Drahma'yı, yani doğru yaşamı hedeflemelidir, Artha bir mesleğin sonucunda kazanılan zenginliği olmalıdır, Kama dünyevi aşkı yaşamalıdır ve nihayetinde Moksha dünyevi kurtuluşa ulaşmalıdır (Mokhsa, Nirvana ile eş anlamlıdır). Bu bütünsel görüş Hindistan'ın sanatsal üretimine olduğu gibi yansımaktadır. Hindu tapınağı bir tanrının ihtişamına adanmış ve inananları Moksha'ya ulaşmasına yardımcı amaçlarsa da tapınağın duvarları hayatın diğer üç hedefini anlatan heykeller de içerebilir.²

Hindular için sanat, ibadet etmek için kullanılan bir araçtır ve tanrıların varlığını kabul etmeye teşvik etmektedir. Bu nedenle bazı örnekler insan ya da insanüstü bir benzetme olarak

¹ <https://www.britannica.com/topic/Hinduism> 06.02.2020

² https://www.metmuseum.org/toah/hd/hind/hd_hind.htm 15.09.2019

gösterilen anlatılar içerir ve temsildir. Tanrıların geçmişten günümüze kadar var olduğu ve ebedi olduğu, pek çok farklı biçimde tezahür edebildiğini ifade etmektedir. Tanrı, ilahi ve tanımlanamaz olduğu için herhangi bir dünyevi şey tanrı sembolü olarak görülebilmektedir (Blurton, 1993:10).

Hindu Sanatı, büyük ölçüde dinin hizmetinde olan sanat/zanaat kurallar içeren yukarıda bahsedilen yazılı kaynaklar üzerine inşa edilerek yönetilmektedir. Bu kurallar, mimari, resim, heykel, dahil olmak üzere bütün sanat dallarında direktifler vermektedir. Sanskrit metinler, sanat üretiminin her türü ile ilgili tanımlar yapmakta ve 1500 yıldan fazla zamandan bu yana sanatçılara teknik ve estetik konular üzerinde rehberlik etmektedirler. Veda yazılarında el sanatları ve meslekler dikkatlice derecelendirilmiş ve kast sistemine bağlanmıştır. Hint geleneğindeki dini imgeler, yetki ve Sanskrit kurallara uygunluklarıyla orantılı olarak otoritelerini ve güçlerini kazanmışlardır. Bu kurallar, bir görüntünün etkinliğini yalnızca ölçü, orantı, tutum, ikonografi ve süslemenin uygun unsurlarını içerdiğinde güvence altına almaktadır. Eğer bir heykel, ritüel işlevini yerine getirecekse tanımlanan ölçülere göre okunabilmelidir. Güzellik ve kalite gibi dünyevi kavramlar bu geleneğin içinde değerlendirilmektedirler (Guy,2007:45).

Hindu heykeli genel olarak insan formuna odaklanmaktadır. Tasvir ettiği idealize olmuş dünyada yaşlılığa ve çirkinliğe yer yoktur. Kadın figürleri daha baskın ve zariftir. Erkek heykellerinin bedenleri bazen kadın heykellerinden ayırt edilemeyecek kadar akıcı ve androjen tarzda tasvir edilir, kadın heykellerinde olduğu gibi sık sık bir topuz saçla tasvir edilir ve mücevher takarlar (Beguin, 2017:40).

Tanrılar yazılı kaynaklarda tanımlandığı şekilde ve temelde dört hareketle temsil edilmişleridir;

- Meditatif, (yogic), Yoga pozunda,
- Zevkli (Bhoga), Bhakti kültürünün merkezinde hoş, dünyasal mutlulukla,
- Kahramanca (Vira), kralların ve savaşçıların favorisi ve
- Korkunç (Abhicarika) bir yüz ifadesiyle.

Rollerine uygun olarak, özel duruşlar, jestler, süslemeler, bedensel ifadeler ve yüz ifadeleri gözlenmektedir. Tanrılar bazen binek araç olarak görev yapan bir hayvan üzerinde, bazen ayakta düz, ya da biraz belinden S şeklinde bükülmüş olarak ayakta veya oturmuş olarak temsil edilmiştir. Eller ve kol hareketleri tanrıların mesajını iletmesi açısından önemli rol oynar ve danstan alınmış jestler kullanılmıştır. Mudra olarak adlandırılan el hareketleri Hindistan'ın her yerinde tanrılar tarafından kullanılmakta ve ortak anlam içermektedir (Guy, 2007:146).

Bu araştırmada Hinduizm'in önemli tanrılarından biri olan Şiva'nın tasvirlerini ve sembolleri irdelemektir. Çalışma Şiva'nın Güney Hindistan'da Gujarat, Karnataka ve Tamilnadu eyaletlerindeki önemli tapınaklarda bulunan heykel ve resimlerinde nasıl tasvir edildiği, hangi sembollerin kullanıldığı ve onunla bağlantılı tanrıların kimler olduğu, tezahürleri ve sembollerinin neler olduğunu konuları ele alınmıştır.

2. Şiva'nın en yaygın tezahürleri

Araştırma kapsamında irdelenen Şiva Hinduizm'in en önemli üç tanrısından biridir. M.Ö. 300'lerde Ramayana ve Puranalarda görülmeye başlanmış ilk olarak fırtına tanrısı Rudra iken evrimleşmiş ve Şiva'ya dönüşmüştür. Yok edici ve yeni hayat verici tanrıdır (Chandra,2001: 306)

Özniteliklerini tanımlayan 1008 ismi vardır. Bu isimlerin anlamlarının ardında yatan kapsam, çeşitlilik ve aykırı kutuplar Şiva'nın gerçekte bilinmeyen doğasını çağrıştırmaktadır. Bunlardan bazıları Aghora: korkutucu olmayan, sevindirici, Akrura: nazik tanrı, Ajagandhi: keçi gibi kokan, Bhasmeshvar: kül ile bulanmış, Bhuteshvara: elementlerin efendisi, Ardhanarisvara: yarı kadın, Gangadhar: Ganj'ın taşıyıcısı Kaleshvar: sanatın ve zamanın efendisi, Mahadeva: büyük tanrı, Nataraja: Dans ve dramının efendisi, Omkarnath: mistik ses Om'un efendisi, Rudra: vahşi tanrı, Trilochan: üç göz, Umapati: uma ve Parvatinin kocası, Vishvanath: evrenin efendisi, Yogesh: yoganın efendisi bunlardan bazılarıdır (Gokhale, 2009:5).

Şiva'nın tapınaklarda yaygın olarak yer alan tezahürleri genel olarak beş çarpıcı yönüne indirildiği görülmektedir. Bunlar, iyicil tezahürü (Anugraha murti), yıkıcı tezahürü (Samhara murti), aylak tezahürü (Bhiksatana murti), dansçıların tanrısı (Natraj murti) ve yüce tanrı (Mahesa murti) (Zimmer,2004:144)

Anugraha murti heykellerinde, Şiva merhamet ve şefkat gösteren hali ile betimlenmiştir. Görsel 1'de yer alan heykel 11. yüzyılda yapılmış olan Gangaikongacholapuram tapınağında yer almaktadır. Bu heykelde adanani kabul etmek için başına çiçek takma eylemi gerçekleşmektedir. Kompozisyonun merkezinde Şiva, yanında eşi Parvati ve Şiva'nın ayaklarının dibinde ona ibadet eden Nayanar yer almıştır. Bu heykelde Şiva'nın bedeni oran olarak diğer figürlerden büyük tasvir edilmiştir. (Champakalakshmi,2001,83)

Görsel 1: Anugrahamurti, 11 yüzyıl, Gangaikongacholapuram tapınağı

Şiva'nın diğer tezahürü Samhara murti ise şu efsanede anlatmaktadır. İblis fil Gajasura, tanrılara ve insanlara zarar vermektedir. Şiva bu duruma müdahale etmiştir. İblis fil ölümü kurtuluş olarak görerek derisinin, Şiva'nın başını gölgelemek için soyulmasını kafasını da Şiva'nın kafa taslarından oluşan kolyesine asılmasını istemiştir. Böylece Gaja samhara murti

yok eden Şiva ayağının altında fil başı ve başına kadar gerilmiş fil derisi ile dans eden Şiva kompozisyonu ortaya çıkmıştır (Harshananda,2010:63) Görsel 2’de bu efsaneyi anlatan rölyef yer almaktadır. Halebidu tapınağında bulunan rölyefte hikâyede yer alan unsurlar, ayağının altında fil başı kompozisyonu çevreleyen fil derisi ve Şiva’nın etrafında genel olarak tüm tasvirlerinde yer alan eşlikçileri, Nandi, Kali ellerinde sembolleri ile dans pozunda, Şiva merkezde yer almaktadır.

Görsel 2 Şiva Halebidu Tapınağı, M.S. 1121

Şiva’nın yaygın tasvirlerinden üçüncüsü ise çileci bir yogi (Bhiksatana murti) görünümündedir. Bhikshatana Sanskritçe “dilenmek”, “sadaka için dolaşmak” anlamına gelmektedir. Şiva’nın bu tasvirinin nedeni Brahma’nın beşinci başını kestiği için bu günahın cezasını çekmesi nedeniyle bu şekilde dolaşmaktadır. Kefareti bitene kadar ellerinde kesik baş ve dilenci kasesi ile dolaşmaktadır. Çıplak bir yogidir ve vücudu külle kaplanmış, saçları keçeleşmiş, Yüce dilenci olarak Şiva, korkunç ve doğaüstü biçimiyle zamanın ötesinde, çıplak, zayıf, pervasız betimlenmektedir (Ronnberg vd, 2010:476). Görsel 3’de Şiva Chennakeshava Tapınağı dilenci görünümünde ellerinde sembolleri ile görmek mümkündür.

Görsel 3. Şiva, Chennakeshava Tapınağı, M.S. 1108-1152

Şiva'nın en çok bilinen ve tanınan görüntülerinden biri de dans pozundaki Şiva'dır (Nataraj murti). Bu heykeller Nataraj ismiyle anılır anlamı kozmik dansın efendisidir. Dans eden Şiva heykelleri ilk olarak 5.yüzyılda görölmeye başlamıştır. Arındırıcı ateşten oluşan bir çemberin içinde mutluluk dansını yapan Şiva (Görsel 4), kozmosun yaratıcılığını ve devamlılığını temsil etmektedir.

Görsel 4. Nataraja M.S. 11.yy Metropolitan Muzesi

Şiva, sağ ayağıyla cehaletin şeytanı olan Apasmara'yı ezmektedir. Birçok niteliği zıddıyla birlikte bünyesinde barındıran Şiva'ya özgü bir biçimde çatışan ruh hallerini ifade etmektedir. Dansta vahşi bir kendinden geçiş ve aynı zamanda kontrollü bir dinginlik görülmektedir. Figürün havadaki sağ avucu dinginleştirici ve merhametli iken sol eli ise bir sığınma mekânı olan ayağını işaret etmektedir. Şiva'nın ateş çemberi içindeki dansı ibadet edenlere yaşam döngüsünü, ölümü ve bu ikisinin Şiva'da birleştiğini hatırlatmaktadır. Dans esnasında Şiva beş elementi ortaya çıkarmaktadır. Üzerinde dans ettiği lotus çiçeği dünyanın ve evrenin yaratılışını, kanatları rüzgârı, alevli çember ateş ve güneşi, saçları ise akmakta olan ganj nehrini ve suyu temsil etmektedir. Evrenin kendisi de Şiva'nın kolları ve kanatlarıyla kesişen çember ile temsil edilmiştir. Elinde küçük davul damaru tutar (yaratılışın ilk sesini çıkaran davul) sesin ve ritmin sembolüdür. Aslında ritm evrenin tüm hareketlerinde bulunmaktadır. (Farthing, 2010:85).

Şiva'nın ön sol eli, yükseltilmiş sol ayağını işaret ederek, sorunlu ruh için sığınak anlamına gelmektedir. Dansının enerjisi saçını yanlara uçurur. Şiva'ya inancıyla adanmışların kurtuluş sağlayacağını ima etmektedir (Paiton, 2007:516). Kompozisyonlarda temel öğeler ve hareketler kolay tanınabilir olmasının sağlamıştır. Görsel 5'de Nataraj heykelinden detay görülmektedir, yüz ifadesindeki dinginliğe karşın ellerinin farklı yönlerde yaptığı hareket dinamizm kazandırmaktadır.

Görsel 5.Nataraj heykeli detayı M.S. 10 yy

Şiva'nın en yaygın beş tezahüründen sonunsu (Mahesa murti) isimlerinden bir olan (Mahadeva) büyük tanrı olarak tasvirleridir. Bu heykeller de Şiva on elli, üç gözlü, ellerinde tüm sembolleri ve etrafında eşlikçileri ile tasvir edilmiştir. Görsel 6'da bulunan görkemli heykel bunlardan biridir. Bu heykel güney Hindistan Gujarat'ta Ran Ki Vav'da su kuyusunda bulunmaktadır. Daha sonra detayları ile açıklanacak olan karakteristik semboller şu şekilde sıralanabilir. Şiva, panter ya da kaplan postuna oturur ya da taşır, boyun ve omuzlarına dolanmış bir kobra yılanı taşır, keçelenmiş saçları başının üstünde toplanmıştır ve saçında hilal şeklinde bir metal takar, kutsal nehir ganj onun başından çıkarak yanına dökülür, üç uçlu mızrak onun gücünü sembolize eder, kutsal boğa Nandi ve dilenci kasesi hep yanındadır (Lochtefeld, 2001:635).

Görsel 6. Şiva Heykeli, M.S.11.yüzyıl, Ran Ki Vav

Şiva'nın yukarıda bahsedilen beş tezahürü dışında değinilmesi gereken Ardhanarisvara tezahürüdür. Bu görüntüde Şiva'nın yarısı kadın yarısı erkek bedeniyle betimlenmiştir. Vişnu puranasına göre Rudra, Brahma'nın alnından fırlayarak kendini kadın ve erkek olarak ikiye ayırmıştır. Bu efsaneler Şiva'nın Ardhnarishvara adı verilen ve yarı kadın yarı erkek tezahürünün öncüsüdür.

Ardhanarisvara, madde ve enerji birliğini, yaşam prensibi olan Shakti'yi temsil etmektedir. Bu görsel tanrının çok boyutlu kişiliğini simgelemektedir. Androjen formundaki Şiva cinsiyetin belirsizliğinden ziyade, evreni yaratma ve sürdürme yeteneğine sahip karmaşık soyut fikirleri ve görselleri barındırır, insanın tüm yönlerini içinde barındıran Şiva'yı temsil

etmektedir (Guy, 2007:146). Görsel 7’de yer alan figürde Şiva’nın bedeni dikey olarak ortadan ikiye bölünmüş kadın ve erkek bedeni birleşmiş şekilde görülmektedir. Bu kompozisyonda da sembolleri ve Nandi’si ile yer almaktadır. Yarı kadın yarı erkek formda bedenin S şeklinde klasik hareketle biçimlendirilmiş, sağ kolunu dirsekten bükerek Nandi’ye dayanmıştır.

Görsel 7. Ardhanarisvara heykeli, 11 yüzyıl, Gangaikongacholapuram tapınağı

3. Şiva’nın eşlikçileri ve sembolleri

Şiva’ya bazen eşi Tanrıça Parvati, Kali ve Sati, bazen binek hayvanı Nandi ve oğulları eşlik etmektedir. Görsel 8. Helebidu Tapınağı’nda bulunan bir kompozisyondur. Burada Şiva eşi Parvati ve Nandi ile birlikte. Şiva’nın sol dizinde Parvati oturmakta sağ ayağının altında Nandi yer almaktadır. Şiva ve Parvati’nin evlilik törenleri Hindular için çok önemlidir. Hindistan’da 3 Şubat Maha Shavaratri, yani Lord Şiva ve Tanrıça Parvati’nin evliliklerinin kutlandığı Hindu kutsal günü ve festivalidir. (Bose, 2016:129). Görsel 9. Şiva ve ailesinin yer aldığı bir resimdir. Kompozisyonun merkezinde Şiva yer alır yanında eşi Parvati karşısında fil başlı oğlu Ganesha vardır. Banyan ağacının altında bir kaplan postunun üzerinde oturur ve ölülerin kafataslarını bir ipe dizmektedir. Ağacın arkasında eşlikçisi Nandi görülmektedir. 18. yüzyılda yapılmış bu resim Londra Victoria ve Albert müzesinde sergilenmektedir.

Görsel 8. Şiva Halebidu Tapınağı, M.S. 1121

Görsel 9. Şiva ve Ailesi, Anonim resim, M.S. 18. yüzyıl, Victoria ve Albert Müzesi, Londra

Şiva'nın sembolleri onu tanımak ve onunla ilgili efsaneleri anlamak açısından çok önemlidir. Her sembolün farklı bir hikayesi vardır ve Şiva'nın karakteristik özelliklerinin oluşmasını sağlamaktadır. Bunlardan alnına takılı hilalin anlamı mitte ifade edilene göre kısaca şöyledir. Ayın ismi Soma'dır. Soma Tanrılar meclisinde verilen şüpheli bir karar sonucunda itibarsızlaştırılarak okyanusa atılmıştır. Daha sonra (Samudra Manthan) adı verilen bir efsanenin neticesinde okyanusun çalkalanması sırasında Şiva Soma'yı alnının üzerine saçlarına yerleştirerek yeniden yaşama döndürmüştür. Böylece onun sezgisel güçleri tekrar yerine gelmiştir (Gokhale, 2001:6). Görsel 10'da yer alan illüstrasyon Şiva'yı tanımlayan genel sembollerle çizilmiştir.

Şiva'nın taşıdığı ya da bazı heykellerinde üzerine oturduğu kaplan postu onun her türlü gücün ötesinde olduğunun sembolüdür. Puranalarda ilginç bir hikaye ile yer almaktadır. Kaplan, güç ve kuvvetin Tanrıçası Şakti'in eşlikçisidir. Her tanrının bir eşlikçi hayvanı olduğu gibi Şakti'nin ki de kaplandır. Şiva bir gün çıplak olarak ormanda dolaşırken bilgelerin eşleri onu çok beğenirler. Kıskaç olan bilgiler, çukur kazarak içine kaplan yerleştirirler. Bu çukurdan Şiva geçtiğinde kaplan ona saldıracaktır. Fakat Şiva kaplanı ters yüz ederek postunu giysi olarak giymiştir (Harshananda, 2010:63)

Şiva'nın boynunun etrafındaki kobra yılanı, ölümle sarılmış ya da çevrelenmiş olsa da ölümün çok ötesinde olduğunu göstermektedir. Bu yönü dünyayı kurtarmak için tek başına ölümcül zehri içebilen tanrı Neelkanth adıyla vurgulanmıştır ve boğazı bu zehri yuttuğu için mavi renkte betimlenir. Boynundaki kobra aynı zamanda temel uyku enerjisini de temsil etmektedir (Chandra, 2001:309).

Onun keçeleşmiş saçları, rüzgarın efendisi olmasını simgelemektedir. Kutsal nehirlerin en büyüğü olan ganj dünyanın oluşmasına neden olan suları aynı zamanda saflaştırmanın temel

amacını da temsil etmektedir. Ganj, Şiva'nın başından aşağı doğru akarak toprağı dolaşır ve insanlara arındırmak için büyük kutsal nehre girmesine izin verir. (Harshananda, 2010:64)

Şiva'nın üç uçlu mızrağı, onun yaratıcı, koruyucu ve yok edici özelliklerini temsil etmektedir. Aynı zamanda da kötülükleri yapanları manevi, fiziksel ve entelektüel anlamda cezalandırmayı ifade etmektedir. Şiva başına çoğu zaman bir kadın figürü takar bu yeryüzüne göklerden gönderilen tanrıça Ganga'yı simgeler (Chandra, 2001:309).

Görsel 10. Şiva illüstrasyonu

Bu sembollere ek olarak diğer çok önemli fiziksel özelliği onun üçüncü gözüdür. Bu gözle geçmiş bugünü ve geleceği görebilmektedir. Üçüncü göz daha yüksek bir algı ile ruhun derinliğine bakabilmeyi sağlar. Göz dışı doğru baktığında yakıcı enerji her şeyi yok edebilir (Gokhale, 2001:6).

Hintlilerin büyük Mahabbarata destanı Şiva'nın üçüncü gözünün nasıl oluştuğunu anlatmaktadır. Bir gün Şiva'nın güzel eşi Parvati onun arkasında yaklaşarak şakacı bir şekilde gözlerini elleriyle kapatır. Evrenin yaratıcısının gözünün kapanması sonucu aniden karanlık çöker tüm dünya titrer ve korkar. Büyük alev bir uzantı Şiva'nın alnına sıçrar üçüncü göz belirir ve dünyayı yeniden aydınlatır. Bu göz alın gözü, ateş gözü olarak tanımlanır ve yüksek algıya sahiptir. Maddi ve manevi pek çok anlam içermektedir. Ondan önce ortaya çıkan her şeyi yakar. Gözün bir bakışına Kam denmektedir. Arzunun efendisi yakarak küle çeviren evrenin periyodik olarak yıkılmasını sağlar (Chandra, 2001:308).

Görsel 11’da yer alan çizimde Şiva’nın üçüncü gözü ile yok edici özelliği görülmektedir. Görsel 12’de ise Şiva’nın Nataraj heykelinin yüz detayında alınının ortasında üçüncü gözün yer aldığı görülmektedir.

Görsel 11. Şiva üçüncü göz illüstrasyon
Metropolitan Müzesi

Görsel 12. Şiva Nataraj heykeli detay M.S.11

Diğer tasvirlerinde Şiva, Nandi adı verilen bir boğaya binerek seyahat etmektedir. Görsel 13’deki tasvirlerde tüm vücudu küllerle kaplıdır. İki elinde davul ve içinde sarhoş edici bitkiler bulunan bir boynuz bulunmaktadır. Burada vücudunun küle bulanması onu tüm kötülük ve arzularını yakıp ritüel ateşinin külleriyle kaplayan bir yogi olarak sembolize etmektedir.

Şiva’nın Nandi’si kar gibi beyaz büyük gövdesi ve yumuşak kahverengi gözleri olan bir boğa olarak tasvir edilir, üzerine kar yağmış küçük bir tepe gibi görünür (Görsel 14). Boğa şehvet ve cinsel gücü sembolize eder ve Şiva Nandi’nin üzerinde oluşu şehveti kontrol eden ve ustası olan anlamına gelmektedir. (Kramrisch, 2013:192).

Görsel 13. Halebidu Tapınağı, M.S. 1121
Karnataka

Görsel 14. Halebidu Tapınağı, M.S. 1121,

Şiva hem sevecen hem korkunç olan pek çok metafora sahiptir ancak sembolik temsillerinden en ilginç olanı formsuz fallik sembolü Lingam'dır. Lingam aslında dikey olarak yerleştirilen bir taş sütundur. Tüm Hindistan'da hala ortak tasvir edilen Şiva sembolüdür. Bu sembol erkek cinsel organını sembolize eder. Genellikle siyah ya da beyaz taştan yapılmaktadır. Lingam, Puranalar'da ve destanlarda çiftçilikteki bereketle, doğurganlıkla bağlantılıdır. Lingam aşkın enerji ve güç sembolü olarak Şiva felsefesinin merkezine oturmaktadır (Blurtan, 1993:78).

Lingam farklı biçimlerde kullanılmaktadır bunlardan biri mukhalingadır. Görsel 15'de yer alan heykel, dört ya da beş figüre sahip olan form Rajastan eyaletinde yer alan tapınakta hem fallik amblemi hem de dört tarafında Brahma, Vişnu, Şiva, ve Surya'nın bulunduğu bir heykeldir (Champakalakshimi, 2001:82).

Görsel 15. Mukha Linga, M.S. 10-11 Metropolitane müzesi

Lingam Şiva'nın yaratıcı enerjisini temsil ederken aynı zamanda da cinsel gücün zihin gücüne dönüşmesini, yoga meditasyonu aracılığıyla duygusaldan doğaüstü alana yükselişi simgelemektedir. Çoğu zaman kadın üreme organını simgeleyen daire yoni üzerine yerleştirilmekte böylelikle evrenin ikiliği içinde birliği sembolize etmektedir. Eski bereket kültlerinin kabarık fallusu artık yalın neredeyse geometrik bir forma bürünmüş ve tüm erotik duyarlılığın izlerinden arınarak ruhani bir anlam kazanmıştır (Honour ve Fleming, 2016:234). Halebidu Tapınağı'nda tapınağın dışında sergilenen Lingam sembolü (Görsel 16) ve tapınağın içinde Lingam'a bakan ve koruyan Nandi (Görsel 17) görülmektedir.

Görsel 16. Lingam M.S. 1121 Halebidu Tapınağı

Görsel 17. Nandi-Lingam Halebidu Tapınağı

Tapınaklarda yerleşim planı olarak Lingam tapınağın kapalı bölümünde girişten sonra uzun bir koridorun sonunda loş ve küçük bir ibadet odasının merkezinde yer alır. Görsel 18’de yer alan kesit plan çiziminde Nandi bina girişinin karşısında ona dönük olarak Mandapa isimli sütunlu bir yapının içinde oturmuş olarak betimlenir.

Görsel 18. M.S. 5-7 Pattadakal Tapınağı, kesit

Şiva’nın, konu kapsamında son tasviri, beş yüzü olan ve her bir yüzü kuzey güney doğu batı ve gökyüzüne bakan tasviridir. Beş yüzü taşıyan beden öğrenmekten sorumlu ve doğanın keyfini çıkaran yüzüdür (Kshtrajaan). Her bir yüzün ismi ve simgelediği şeyler farklıdır. Gökyüzüne bakan yüz Ishana (hükümdar) bakır rengine boyanmıştır. Doğuya bakan yüz, yüce adam (Tat-Purusha) sarı renktedir. Tüm doğa ve dünya ile bağlantılıdır. Koku duyusundan ve organların aktivitesinden sorumludur. Batıya bakan yüzü Sol tanrı (Vam Deva) kırmızı renktedir. Ego ile bağlantılıdır ve ateşe karşılık gelir ve görme yeteneğiyle bağlantılıdır. Güneye bakan yüz mavi bazen de mavi siyahtır. Korkusuz (Aghora Bhairav) olarak adlandırılır. Zekayı ve ebedi kuralları yani Drahma’yı temsil eder. Konuşma ve duyma organlarıyla bağlantılıdır. Kuzey yüzü ise aniden doğan (Sadyojat) olarak anılır ve rengi beyazdır. Akıl ve adanmışlık iksiriyle bağlantılıdır (Chandra, 2001:311). Görsel 19 suluboya resimde beş yüzlü Şiva tasviri ellerinde sembolleri ile yer almaktadır.

Görsel 19. Beş başlı Şiva, Anonim

4. Sonuç

Hindu sanatı, tarihi geçmişi M.Ö. 2500'lere uzanan ve günümüzde en fazla inanılan dinin üçüncü dinin ürünüdür. Çok tanrılı dinin temelini oluşturan Vedalar, Upanişadlar, Mahabharata ve Ramayana Hindu sanatının konusunu oluşturur. Bunların konusu tanrı ve tanrıçaların yaşamları, savaşları ve kahramanlıklarıdır. Tanrılar adına yapılan tapınaklarda yine onları tasvir eden resim ve heykeller yapılmıştır. Kendine özgü plastik anlayışı ile zengin Hindu sanatını, önemli Hindu tanrılarının biri olan Şiva'nın resim ve heykelleri örnekleriyle anlatılmıştır. Üç büyük tanrıdan biri olan Şiva yok edici ve yeniden yaratıcı tanrıdır. Dansın ve dramının efendisidir. Nataraj heykellerinde, ateş çemberinin içinde dans eder. Ardhanarisvara heykelinde bedeninin yarısı kadın yarısı erkek formunda betimlenmektedir. Bu heykelleri zıt kutupların birliğini, dişi ve eril enerjinin bir bütünü oluşturduğunu anlatır. Sadelik ve münzeviliğin son noktası olan yoganın efendisi Şiva, hint fakiri söyleminin kaynağıdır. Şiva'nın takipçileri olan çileci yogiler onun gibi dünya nimetlerinden vazgeçmiş münzevi olarak yaşamak için dilerler. Şiva'nın altında yer alan üçüncü göz ve gözün çıkardığı yok edici enerjiye Kam denilmesi, farklı kültürlerde yer alan yaygın bir inanın kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca Hindistan'da ineğe tapma geleneğini Şiva'nın eşlikçisi Nandi'den kaynaklanmaktadır. Nandi'de tanrıdır ve kutsaldır bu nedenle Hindistan'da her yerde bu canlılara saygılı davranılır. Sonuç olarak bu detayların bilinmesi, kendine özgü kültür ve inanç sistemi olan Hindu sanatını anlamaya ve tanımaya katkı sağlayabilir. Şiva ve sembolleri başlıklı bu çalışmada sembolleri ile birlikte bahsi geçen Şiva heykellerinin Hindistan'ın her yerinde, Endonezya, Bali, Pakistan, Bangladeş, Afganistan, Sri Lanka, Güneydoğu Asya, hatta Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi CERN kampüsünde bile yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada, Hindu sanatı ve mitolojisi konularında çalışan araştırmacı ve akademisyenlere kaynak oluşturmak ve literatüre katkı sağlamak hedeflenmektedir.

KAYNAKLAR

- Beguin, G. (2017) Khajuraho: Indian Temples and Sessuous Sculptures, Harry.N Abrams, Paris.
- Blurtan, T. R. (1993). Hindu Art, Harvard University Press, Cambrridge, Massachussts.
- Bose, R. (2016). Hint Mitolojisi, Mitoloji Tarihi Yayınları, Türkiye.
- Chandra, S. (2001). Encyclopaedia of Hindu gods and goddesses, Sarup&Sons, New Delhi.
- Champakalakshimi, R. (2001). The Hindu Temple, Roli Books, Pvt. Ltd.
- Farthing, S. (2010). Sanatın tüm öyküsü, Hayalperest Yayınevi, Çeviri, Çin.
- Harshananda, S. (2010), Hindu Gods and Goddesses, Lotus book Centre, India
- Honour, H. ve Fleming, J. (2016). Dünya sanat tarihi, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Gokhale, N. (2009). The Book of Shiva, Penguen Books, New Delhi.
- Guy, J. (2007). Indian temple sculpture, V&A Publications, London.
- Kramrisch, S. (2013). Indian sculpture, ancient, classical and mediaeval, RP Jain at NAB printing, Delhi.
- Knott, K. (1998). Hinduizm, Oxford University Press.

Lochtefeld, J. G. (2001). The Illustrated Encyclopedia of Hinduism, Ph.D. The Rosen Publishing Group, Inc. New York.

Zimmer, H. (2004) Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler,(Çev:Güven, G,Ç), Kabalcı Yayınevi

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1 Şiva heykeli, Kaynak: Champakalakshimi, R. (2001). The Hindu Temple, Roli Books, Pvt. Ltd.

Görsel 2: Şiva, Halebidu Tapınağı, Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018.

Görsel 3 : Şiva, Chennakeshava Tapınağı, Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018.

Görsel 4: Şiva Nataraj, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/39328> Erişim tarihi:12.-9.2019

Görsel 5: <https://scroll.in/article/947584/nataraja-how-the-dancing-avatar-of-shiva-made-its-way-from-rock-sculptures-to-modern-physics> Erişim tarihi:12.-9.2019

Görsel 6: Mahadeva Şiva,Ran Ki Vav, Gujarat, Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018

Görsel 7. Ardhanarisvara heykeli, Kaynak: Champakalakshimi, R. (2001). The Hindu Temple, Roli Books, Pvt. Ltd.

.Görsel 8: Şiva ve Parvati, Halebidu tapınağı Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018

Görsel 9: Şiva ve aliesi, <https://cdn.britannica.com/79/43179-050-1DEB30D1/Shiva-family-ground-watercolour-gold-paper-Parvati-1810.jpg>Erişim tarihi:07.02.2020

Görsel 10. Şiva illüstrasyonu Kaynak: Harshananda, S. (2010), Hindu Gods and Goddesses, Lotus book Centre, India

Görsel 11: Şiva üçüncü göz illüstrasyon, Kaynak: Mitology Pictures, 2006, the Pepin Press, BV.

Görsel 12: Şiva Üçüncü göz detay, Kaynak: <https://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1987.80.1/> erişim tarihi:12.-9.2019

Görsel 13: Şiva, Parvati, Nandi Heykeli, Halebidu Tapınağı M.S. 1121, Karnataka Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018.

Görsel 14: Nandi Heykeli, Halebidu Tapınağı M.S. 1121, Karnataka Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018.

Görsel 15: Mukhalinga, Kaynak: <https://www.tumblr.com/search/mukha%20linga>

Görsel 16: Lingam, Halebidu Tapınağı M.S. 1121, Karnataka Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018.

Görsel 17: Nandi, Halebidu Tapınağı M.S 1121,Karnataka Kaynak: Canan Zöngür Arşivi 2018.

Görsel 18: Pattadakal Tapınağı, Kaynak: Champakalakshimi. Dr. R (2001). The Hindu Temple, Roli Books, Pvt. Ltd.